

Pravo¹

¹ Gre za izbor treh poglavij iz knjige *O reprodukciji* (*Sur la reproduction*, 1995, © PUF), kjer Althusser podrobno raziskuje tematiko prava. Opombe, označene z znakom*, so prevajalčeve, številčne opombe pa so avtorjeve, tako so tudi [] oglati oklepaji prevajalčevi, () okrogli pa avtorjevi.

² Zaradi določenih patoloških razlogov – internirani umski bolniki – ali zaradi kazenskih razlogov, ali zaradi »parapravnih« razlogov [*infra-juridique*]: otroci, mladoletniki, tujci, delno tudi ženske idr.

Obravnavali bomo to, kar označujemo s tem imenom [pravo] v okviru družbenih formacij, ki spadajo pod kapitalistični produkcijski način. Vnaprej naj povemo, da bomo za zdaj stopali zgolj po korakih *deskriptivne* analize. K temu vprašanju se bomo vrnili v bolj teoretski obliki, ko bomo pridobili zadostna teoretska sredstva (glej XI. poglavje).

Gre za *sistem* kodificiranih *pravil* (glej Civilnopravni zakonik, Kazenskopravni zakonik, Javno pravo, Gospodarsko pravo itd.), ki se *uporabljajo* [*appliquée*], torej spoštujejo in izvršujejo, v vsakodnevnih praksah. Zavoljo lažjega prikaza bomo obravnavali predvsem *Zasebno pravo* (vsebovano v Civilnopravnem zakoniku), ki je povrh še pravna baza [*base juridique*]), od koder druga področja Prava poskušajo sistematizirati in uskladiti svoje lastne pojme [*notions*] in svoja lastna pravila.

Stvar bomo predstavili zelo shematsko.

Zasebno pravo izraža [*énonce*] pravila v sistematični obliki, ki upravljajo [*régissent*] tržno menjavo, to pomeni, prodajo in nakup –, ki pa na zadnji instanci stojita na »lastninski pravici« [*le droit de propriété*]. Sama lastninska pravica se izraža [*s'explicite*] začenši z naslednjimi splošnimi pravnimi načeli: pravna *subjektiviteta* [*personnalité juridique*] (pravna oseba [*personnalité civile*] definira individue kot osebe prava z dodeljenimi določenimi pravnimi zmožnostmi); pravna *svoboda* »uporabljati in zlorabljati« dobrine, nad katerimi ima lastninsko pravico; in pravna *enakost* (vsi individui z dodeljeno pravno subjektiviteto – v našem sedanjem Pravu so to vsi ljudje, razen nekega določenega števila »izmečkov«, ki so izključeni iz pravne enakosti.²)

Če stvari tako postavimo, kaj torej iz tega sledi za Pravo?

Upoštevati moramo tri značilnosti, pri katerih vztrajata Marx in Engels (poleg njiju pa še Kant, in delno tudi Hegel).

I. Sistematičnost Prava

Pravo nujno prevzema obliko *sistema*, ki seveda teži k nekontradiktornosti in k notranji inkluzivnosti. Opravičujemo se, da tukaj uvajamo ta dva navidezno tehnična koncepta. Zlahka sta razumljiva.

Toliko v kolikor je Pravo sistem pravil, ki se uporabljajo, to pomeni spoštujejo in izvršujejo, mora med vsemi temi pravili sistema vladati neka *koherenca*, ki naj ne omogoča *sklicevanja* (invoquer) na eno pravilo proti drugemu, tako da bi učinek drugega pravila uničil učinek prvega. Zato ima Pravo težnjo, da znotraj sebe odstrani vse možnosti *kontradikcije*, in zato pravniki razvijajo to izjemno dejavnost sistematizacije, ki je že od nekdaj, predmet občudovanja navadnih ljudi, in kar jih (navsezadnje) dela za pravnike, manijake pravil in primerov aplikacije [*cas d'application*].

Toda obenem mora biti Pravo inkluzivno, se pravi, da mora biti sistem pravil, ki teži k zaobjemanju vseh mogočih primerov, ki nastajajo v »realnosti«, tako da ga ne bi ogrozilo neko pravno »odkritje« kakega dejstva, skozi katero bi lahko v samo Pravo vključili takšne ne-juridične prakse, ki bi lahko ogrozile integriteto sistema.

Od tod tudi ta drugi vidik »občudovanja vredne« dejavnosti pravnikov, ki se že od nekdaj na vse kriplje trudijo, da bi razliko med »običajnim pravom« [*droit coutumier*] in jurisprudence (aplikacija obstoječih pravil na »konkretno« primere, ki pogosto presegajo pravila) na vsi silo vključili v samo Pravo.

Samo dejavnost sistematizacije je torej treba razumeti ne samó kot redukcijo mogočih kontradikcij med obstoječimi pravili Prava, ampak tudi in predvsem kot redukcijo mogočih *kontradikcij* med že definiranimi pravili v notranjem sistemu Prava in parapravnimi mejnimi praksami jurisprudence, katerih naloga je, da prepoznajo »primere«, ki jih Pravo še ni zares integriralo in sistematiziralo. Naloga jurisprudence v tem odnosu je očitno ta, da ponovno priključi tisto *Pravo zunanje*, katerega obstoj pripoznava zgodovina prava pod obliko tega, kar imenuje »običajno« Pravo v nasprotju z *napisanim* Pravom (vsak sistem pravnih pravil rezultira v pisni konsignaciji). Toda pustimo ob strani to točko, ki nas zanima zgolj toliko, kolikor z vidika varnosti samega Prava kaže na obstoj bolj ali manj grozeče *zunanosti Prava*.

II. Formalnost Prava

Pravo je nujno *formalno* ne v tem, kar prinaša *vsebina* tega, kar se izmenjuje med pravnimi osebami v kupoprodajnih pogodbah, ampak ravno v *formi* teh [kupoprodajnih] pogodb izmenjave, v formi, ki jo definirajo (formalna) dejanja pravnih oseb, formalno svobodnih in enakih pred Zakonom [*le Droit*]. V meri, kolikor je Pravo *formalno*, toliko ga je mogoče *sistematizirati* v smeri nekontradiktornosti in inkluzivnosti. Formalnost Prava in njegova korelativna sistematičnost konstituirata njegovo *univerzalno* formalnost: Pravo velja – in nanj se lahko sklicuje – *vsaka* pravno definirana oseba, torej oseba, pripoznana [*reconnue*] kot pravna oseba.

Ponavadi se kritizira formalnost Prava kot »formalizem«, torej [se kritizira] iz nekega *moralnega* stališča. Moralno stališče je moralno stališče: proizvaja odobravanja ali pa nasprotovanja. Pravu je malo mar za to, ali je odobravano ali obsojeno: obstaja in deluje in ne more obstajati in delovati drugače kot *formalno*.

Njegova formalnost očitno povzroča, da *znotraj samega Prava* dá v oklepaj vsebine, na katere se aplicira forma Prava. A ona [formalnost] nikakor ne povzroči čarovniškega izginotja teh vsebin. Ravno nasprotno: formalizem *Prava* ima smisel samo, če se aplicira na določene vsebine, ki so nujno *odsotne iz samega Prava*. Te vsebine so *produkcijska razmerja in njihovi učinki*.³

Tako lahko torej uvidimo, da:

- 1 Pravo obstaja samo v funkciji obstoječih produkcijskih razmerij.
- 2 Pravo nima forme Prava, torej sistematične formalnosti, če so *produkcijska razmerja*, v funkciji katerih obstaja, *v celoti odsotna iz samega Prava*.

To je torej ta specifični položaj Prava, ki obstaja le *v funkciji vsebine, od katere se sam povsem abstrahira* (produkcijska razmerja), kar pojasni klasično marksistično formulo: pravo »izraža« produkcijska razmerja tako, da tega ne omenja v okviru svojega sistema pravil, ampak ravno nasprotno, jih [produkcijska razmerja] rokohtersko odstranjuje.

Razlikovanje med produkcijskimi razmerji na eni strani in Pravom na drugi je bistveno v marksistični teoriji. Njuno nerazločevanje je vir, ne samo zelo hudih teoretskih, ampak posledično tudi zelo hudih političnih napak.⁴

To razlikovanje je dejansko nemisljivo za analizo tako tega, kar se dogaja znotraj kapitalističnih produkcijskih razmerij, kot tudi za predhodno podajanje tega, kar se bo dogajalo znotraj socialističnih produkcijskih razmerij.

Povsem razvidno je, če vzamemo zgolj ta primer, da je napačno definirati socialistični produkcijski način skozi *kolektivno* ali socialistično lastnino produkcijskih sredstev. Napačno je definirati socialistično revolucijo kot »prehod« od *ene lastnine k drugi*: od individualnega lastništva produkcijskih sredstev ali lastništva monopolističnih Skupin (reduciranih na »peščico«) na lastništvo teh istih produkcijskih sredstev s strani kolektivitete..., kar pomeni Državo na eni strani, kooperative [zadruga] pa na drugi.

Ker tedaj, ko govorimo o kolektivni *lastnini* produkcijskih sredstev, ne govorimo o socialističnih produkcijskih razmerjih, ampak o socialističnem Pravu. In tako se zmotno jemlje t.i.

³ Pravo pripoznava vsem ljudem, enakim pravnim subjektom, lastninsko pravico. Ampak noben člen zakonika ne pripoznava dejstva, da so določeni subjekti (kapitalisti) lastniki sredstev produkcije in da so drugi (proletarci) brez vsakršnega produkcijskega sredstva. Ta vsebina (produkcijski odnosi) je torej odsotna iz Prava, ki pa jih hkrati zagotavlja. Glej 1. poglavje.

⁴ Prečrtan odlomek:] Recimo neka formula, ki bi hotela definirati socializem kot temelječ na »*kolektivni lastnini*« produkcijskih sredstev (v nasprotju z *individualno lastnino* – kapitalistično – produkcijskih sredstev), ostaja ujeta v pravna razmerja (*kolektivna lastnina*), tako da ohranja temeljno načelo buržujškega prava: *pravno subjektiviteto* (kolektivna subjektiviteta – Država – ali kolektivitete – kolhozi – namesto *individualne subjektivitete*).

Takšna definicija nam lahko vsaj približno služi, če vnaprej podaja, začenši z buržujškim Pravom, to, kar »se bo zgodilo« znotraj produkcijskega načina s pravnimi (buržujškimi) razmerji, vendar povsem zgreši svoj objekt: *socialistična produkcijska razmerja*.

Zlahka se razume, v kakšne teoretske in praktične zablode lahko takšna formulacija potegne tiste, ki naj bi zgradili socializem, kajti če že kapitalistična produkcijska razmerja ne morejo v nobenem primeru biti zamešana z buržujškim Pravom, je še toliko bolj škandalozno definirati socialistična produkcijska razmerja, ne zgolj v terminih Prava, ampak povrh vsega še definirati trg v terminih buržujškega Prava.

Naj se varujemo pasti, ki bi ugajala domišljiji bralca, ki bi v skušnjavi dejal: treba je zapustiti stališče buržujškega Prava in prevzeti stališče *socialističnega Prava*. To bi pomenilo preprosto ponoviti isto napako z drugimi besedami: dejansko, če mora Pravo nujno obstajati v obdobju tranzicije iz kapitalizma v socializem, potem Pravo, ki se ohranja, četudi ga poimenujemo »socialistično«, saj so pravne subjektivitete kolektivne, ostaja *buržujzno Pravo*, kajti *Pravo obstaja le kot trgovsko, torej buržujško*. Socialistični način produkcije bo odpravil vsako pravo. Marx je to že dobro videl in povedal s svojimi besedami v pogosto citiranem, vendar redko razumljenem odlomku njegove *Kritike gotskega programa*.

⁵ Geslo »ekonomska demokracija« je socialdemokratsko. S stališča marksistične teorije je to *non sens* [nesmisel]. Lenin nas je na to spomnil: demokracija je političen koncept, ki se tiče politike – nima nikakršne zveze z ekonomijo.

⁶ Tu glej Leninov tekst (*Dela*, knjiga XXXII, str. 19, Moskva, 1962).

⁷ Hruščov je zelo nepremišljeno izjavil, da je bila (Diktatura Proletariata) v SZ že odpravljena in da se je SZ spustila v graditev komunizma.

socialistično Pravo za socialistična produkcijska razmerja. Če se oklepamo te povsem pravne definicije socialističnega produkcijskega načina, se lahko zelo uštejemo – izkušnja to dokazuje.

Vemó namreč, da je Marx vedno definiral produkcijska razmerja, ki tvorijo socialistični produkcijski način, ne skozi *kolektivno* (socialistično) lastnino produkcijskih sredstev, ampak skozi njihovo kolektivno ali skupno *apropriacijo* [*appropriation*] s strani svobodno »asociiranih« ljudi, iz česar sledi zavračanje pravne definicije tega, česar se skozi Pravo ne da definirati, pa četudi je socialistično. To zavračanje gre precej daleč pri Marxu, kajti manifestno pred njegovimi očmi,

vsako Pravo, ki je v končni posledici Pravo tržnih razmerij, ostaja definitivno označeno kot buržujska pomanjkljivost: torej je vsako Pravo po svojem bistvu, v zadnji instanci, neegalitarno in buržoazno. Vredno si je ogledati žal prekratke opombe *Kritike gotskega programa*.

Kaj je torej treba razumeti s kolektivno, skupnostno *apropriacijo* produkcijskih sredstev s strani svobodno »asociiranih« »ljudi«? Jasno je, da je v tej formuli, ki se oddaljuje od vsakršne juristične reference in dominacije, da če je v tej programski formuli problem postavljen, rešitev nikakor ni na dlani. Vemó, katere debate je ta problem odprl in katere še odpira v zgodovini delavskega marksističnega Gibanja. Eni se držijo lastništva Države, kooperativnega lastništva produkcijskih sredstev, tako da socializem postane vprašanje Planskega gospodarstva. Pravijo, da dobro socialistično Pravo in da dobro Plansko [gospodarstvo] spontano in dejansko uresničujeta to »apropriacijo« produkcijskih sredstev, o kateri govori Marx. Drugi hočejo preiti kar na direktno *apropriacijo* skozi agente produkcije in postavljajo »samoupravljanju« [*autogestion*] svoje mesto, ki je po njihovem ta *apropriacija* sama. Gesli, kot sta »delavska oblast« [*pouvoir ouvrier*] in »ekonomska demokracija«, ⁵ sta kazali na to isto tendenco. Zadeve nikakor niso preproste.

Niso preproste, ker ne smemo zamešati *socialističnih* produkcijskih razmerij skupne *apropriacije* produkcijskih sredstev, tudi ne *komunističnih* produkcijskih razmerij, z razmerji, ki se vzpostavljajo v *fazi tranzicije* na poti do socializma: kajti, če ne smemo zamešati socializma s komunizmom, *toliko bolj* ne smemo jemati faze tranzicije na poti v socializem (faza graditve socializma) za sam socializem.

V fazi tranzicije, o kateri je govor, v Diktaturi Proletariata, kot je Lenin ponovil vsaj tisočkrat, nimamo opravka še s socialističnimi produkcijskimi razmerji, temveč s tranzicijskimi razmerji, kjer t.i. Socialistično Pravo po svoji formi še vedno ostaja Pravo neenakosti, in torej buržujsko, kjer sta Državna lastnina in lastnina kooperacij samo tranzicijski obliki, ki ju mora Diktatura Proletariata uporabiti kot tranzicijski, s *ciljem* priprave, dolge, potrpežljive in zagrizene priprave konstitucije bodočih socialističnih produkcijskih razmerij. To je tisto, kar je Lenin nenehno ponavljal proti tistim, ki so preskakovali etape in ki so povrh vsega ponujali klasične malomeščanske rešitve v obliki utopičnega Socializma, hoteč vzpostaviti »delavsko oblast«, »samoupravljanje« in »ekonomsko demokracijo« ali »demokracijo produkcije«. ⁶

Toda, če pustimo tranzicijski fazi Diktature Proletariata njene lastne probleme (prvi je namreč vprašanje, ali smo že ali nismo presegli faze diktature proletariata) ⁷ in jih ne mešamo s problemi *graditve* socializma, lahko samo po sebi postavimo vprašanje o naravi kolektivne, socialistične *apropriacije* produkcijskih sredstev in se za začetek vprašamo, kaj je imel Marx v mislih s tem programskim terminom.

Marx je očitno imel v mislih nekaj takega kot odmiranje Prava, korelativno z odmiranjem Države. Odmiranje Prava ne more pomeniti nič drugega kot odmiranje tržnih menjav, menjav dobrin kot blaga (seveda vključno s tem privilegiranim blagom, delovno silo, znotraj tržnih kapitalističnih razmerij), in zamenjavo tržnih z *netržnimi* menjavami. Neizogibno naletimo na vprašanje: Kako zagotoviti te ne-tržne menjave? Klasičen odgovor: s socialističnim planskim gospodarstvom [*planification socialiste*]. Toda kaj je socialistično plansko gospodarstvo?

To je danes očitno pereče vprašanje, a že samo vprašanje je zelo označeno s *partikularno formo*, ki jo je Stalinova politika vtisnila na sovjetsko plansko gospodarstvo v 30. letih: prej kot »birokratsko« bi rekli *državno plansko gospodarstvo* (birokratski učinek je bil sekundarni učinek bolj splošne politike).

V mejah te zelo partikularne oblike še danes debatirajo tisti, ki v SZ, Čehoslovaški, Madžarski itd. poskušajo »omiliti« plansko gospodarstvo z »liberalnimi« ukrepi, ki povzročajo prepoznavanje in razširitev trgovskih razmerij v samem osrčju gospodarstev teh držav.

V mejah te zelo partikularne oblike se tudi postavljajo »teoretski« problemi, na katerih si lokalni teoretiki razbijajo glave in se delijo med seboj glede na metodo reševanja nekaterih ključnih vprašanj: na primer glede zamrznitve »cen«. ⁸ Teorija delovne vrednosti iz marksistične doktrine, postavljena v sredino takšnih »teoretskih« vprašanj, je postavljena, če smem tako reči, na težko preizkušnjo!

Na meji se priklje dvojni mit avtomatizacije in elektrifikacija, ki naj bi omogočila – s pomočjo hipercentralizacije velikanskih računalnikov, z magično matematičnim Planskim gospodarstvom⁹ – »rešiti« vse te probleme, seveda s čisto majcenim »dopolnilom« (kot po naključju, nepogrešljivo) »kriterija rentabilnosti« podjetij... Dvomim, da bi nam ta tehnicistična rešitev, brzdana s po možnosti nekontrolirano dozo ekonomskega liberalizma in z dobro rigorozno »humanistično« ideologijo (nujen protipol) kakor koli lahko ponudila socialistično plansko gospodarstvo, ki bi bilo zmožno uresničiti razmerja *apropriacije* produkcijskih sredstev s strani »svobodno asociiranih ljudi«.

Dobro bi se torej bilo historično, politično in teoretsko umakniti zares stran – glede na formo planskega gospodarstva, ki jo je vsilila Stalinova politika in ki še danes vlada tem »problemom« – in ponovno pregledati stvari s primernejšega vidika. To je moje osebno mnenje in ga tudi kot tako dajem. Toda ta umik in njegovi učinki predvidevajo določene politične in teoretske pogoje, ki, če sklepamo po sedanjem poteku zadev,

⁸ O teh razpravah, o njihovih predpostavkah in njihovih zagatah glej članek C. Bettelheim »Problemi cene v socialističnih evropskih državah«, *La Pensée*, št.133, junij 1967, in št.134, avgust 1967.

⁹ Da bi prišli do dna tukaj izpostavljenemu vprašanju in da bi lahko šli onkraj teoretsko-tehničnih diskusij o sredstvih, kako zagotoviti Plansko gospodarstvo, se mi zdi, da moramo navesti naslednje. Misli se, ali raje, upa se, da ima Plansko gospodarstvo za svoj bistveni cilj uresničevanje, konstituiranje, skratka, ustvarjanje socialističnih produkcijskih razmerij, znamenita razmerja dejanske *apropriacije*. Dejansko, v meri, kolikor ima tendenco po tem, da vzame v svoje roke po eni strani samo sebe, po drugi, prevladujoči strani pa ta gigantski problem, se zmotno meni o njeni realni funkciji, ki ni toliko ta, da naj bi ustvarila socialistična Produkcijska Razmerja, kolikor naj bi organizirala na najbolj »racionalen« način obstoječe *Produkcijske sile* in tako rekoč samo njih. Tukaj ponovno najdemo politiko, o kateri sem govoril v Prilogi [mišljena je priloga v knjigi *Sur la Reproduction*]: politiko primata produkcijskih Sil nad produkcijskimi Odnosi. Že v svojem principu lažna politika, ki nasprotuje znamenitemu Leninovemu geslu: »Socializem, to so Sovjeti in elektrifikacija.« S tem lakoničnim geslom Lenin izraža pravilno in temeljno tezo, ki ne dopušča nobene nemarnosti: zatrjuje primat Sovjetov nad elektrifikacijo in posredno s tem tudi političen primat problema Produkcijskih Razmerij nad Produkcijskimi Silami. Da, dejal sem *političen* primat. Kajti Sovjeti so politične organizacije množic. In socialistična produkcijska razmerja ne bodo vzpostavljena kot učinek Planskega gospodarstva Produkcijskih sil (tukaj simbolično reprezentirani z elektrifikacijo), ampak s politično intervencijo množic (tukaj Sovjeti). Plansko gospodarstvo (ki ima za cilj predvsem organizacijo produkcijskih sil) je le *eno* od sredstev politične intervencije in politične linije, ki mora konstituirati, »izumiti« (množice so bile tiste, ki so leta 1905 izumile Sovjete) nova socialistična Produkcijska Razmerja. Plansko gospodarstvo, tu je mišljen njegov koncept, njegove metode, torej ni rešitev, ampak *podrejeno sredstvo* neke politične linije, ki počiva na Primatu produkcijskih

razmerij in ki jih mora (politična) Diktatura Proletariata vzpostaviti (ne govorim o njenih ciljih, ti pridejo sami od sebe). Stvar za dolgo delo in razredni boj. Še vedno je treba postaviti vprašanje v točnih terminih in proti tendenci ekonomizma-humanizma mora biti politika postavljena v službo upravljanja za to, da bi bil Primat Produktivskih Razmerij dejansko zagotovljen.

¹⁰ Najmanj očitno vsaj to, da najdeta (pravno) sredstvo, kako jih izvrševati, bodisi tako, da odkrijejo (s pomočjo pravnih strokovnjakov, ki so plačani v ta namen) pravno pravilo, ki »pokriva« njihovo operacijo; bodisi tako, da odkrijejo (*id*) odsotnost pravnega pravila, vrzel znotraj samega Prava, ki jih postavi pod streho pravnega zatočišča, katero koli že bodi (Prava v pravem pomenu besede ali jurisprudence).

temelju katerih so razredni, ekonomski, politični in ideološki boji), glede katerih ne počnemo nič drugega, kot da živimo v njegovih začetkih.

Tako lahko med drugim vidimo, zakaj je marksistično razlikovanje med produkcijskimi pravnimi razmerji tako zelo pomembno.

III. Represivnost prava

Pravo je nujno represivno. To je Kant že dobro uvidel in izrazil v *Metafiziki običajev* (*prvi del: Doktrina Prava*), ki je kaj malo metafizično delo, svojemu naslovu navkljub. S tega vidika je hegeljanski koncept Prava zavoljo svojega delirantnega idealizma daleč prekratek glede na kantovski koncept Prava.

Pravo je represivno v tem, da ne zna obstajati brez korelativnega sistema sankcij. Drugače povedano, nobenega Civilnega Zakonika ni brez Kazenskega Zakonika, ki je njegova realizacija na ravni samega Prava. To se zlahka razume: pravna pogodba lahko obstaja le s pogojem, da se aplicira, torej da se Pravo spoštuje in izvršuje. Torej mora obstajati Pravo aplikacije (in ne-aplikacije) *Prava*, to pomeni spoštovanja (in ne spoštovanja) pravil pravne pogodbe.

Znotraj pogodbe se dve pravni osebi *zavežeta* k izpolnjevanju definiranih storitev menjave. Obenem se *zavežeta*, da bosta *sankcionirani*, če ne bosta spoštovali klavzul pogodbe.¹⁰

S tem bistvenim juridičnim dopolnilom Prava, ki je sistem pravnih pravil sankcioniranja in (ne)spoštovanja podpisanih klavzul v pogodbi, s tem juridičnim dopolnilom Civilnega Zakonika, ki je Kazenski Zakonik, Pravo prizna znotraj samega sebe, da ne zna »obstajati«, se pravi, da ga pravne osebe ne morejo prakticirati brez pravil *represivne prisile*.

To je tisto, kar je Kant natančno uvidel v svoji *Metafiziki običajev* (*Prvi del: Doktrina Prava*): *Pravo implicira prisilo*. Jasno, to je uvidel z nekega *moralnega* stališča, torej kot razliko med Pravom (*represivni* formalni sistem ne-kontradiktorne-inkluzivnosti) in Moralo (formalni sistem ne-kontradiktorne-inkluzivnosti, ki zahteva *zavezo* – Dolžnost – *brez sankcij*, torej *brez represiv-*

je). Ne bi se smeli čuditi, če naše stališče glede Prava ne ustreza Kantovemu (stališče razlike z moralo), ampak nekemu popolnoma drugemu stališču (stališču razlike s produkcijskimi razmerij).

Stvari so torej preproste. Kdor pravi prisila, pravi sankcija; kdor pravi sankcija, pravi represija, torej nujno *aparatus represije*. Takšen aparat obstaja znotraj *represivnega aparata Države* v ožjem pomenu besede.

Toda obenem je tudi jasno, da Pravna praksa ne temelji izključno na udejanjeni represiji. Najpogostejše je represija, kakor se temu reče, »preventivna«. V juridično-državnih oblikah intervenira samo v maloštevilnih primerih, glede na neskončno število spoštovanih pogodb, kjer represivni aparat ne intervenira osebno in ne da bi se sprožil proces represije. V velikanski večini primerov se stvari dogajajo brez zgodovine: klavzule pogodb so *spoštovane*.

Toda tukaj moramo biti pozorni.

¹¹ * Glej: Hegel: *Fenomenologija duha* (Ljubljana, Društvo za teoretsko psihoanalizo), poglavje *O gospostvu in hlapčevstvu*.

¹² * Pierre Poujadis, predstavnik političnega in sindikalnega gibanja, ki se je zavzemalo za male obrtnike in malomeščane nasploh. Sam izraz *poujadisme* izraža populizem, korporativizem in demagogijo.

IV. Pravo, pravna ideologija in dopolnilo moralne ideologije

Običajen pomen (*Vermontov Almanah* javnih bedarij) se bo razpočil od smeha: »strah pred kaznijo je tisto, kar vpletene stranke prisili k spoštovanju podpisanih klavzul pogodbe. Kajti kot vsakdo »ve«, strah pred kaznijo je »začetek modrosti«.¹¹

Na kar »pošteni ljudje« odgovarjajo, v nadvse razumni obliki, da četudi je žandar [vedno prisoten] na obzorju pravnih angažmajev, nikakor ni prisoten na obzorju *vesti* pogodbenikov: še več, *v njih je nasploh odsoten*.

»Pošteni ljudje« imajo prav; saj imajo vedno prav [*ont raison*], le da ne razumejo razlogov [*les raisons*], ki jim dajejo njihov prav [*leur donnent raison*]. Na primer, dovolj je, da jih poslušamo: »Če spoštujemo klavzule, ki jih podpisujemo, to nikakor ni – Bog nas obvaruj! – strah pred kaznijo, ampak *preprosta poštenost*.«

Dejansko obstajajo pošteni pogodbeniki, ki ne potrebujejo strahu pred žandarjem, da bi bili pošteni. Pošteni so zavoljo preproste »profesionalne vesti« ali preproste »moralne vesti«, ko je priložnost, pa iz tega potegnejo kakšen ponos, kadar ne potegnejo (bolj ali manj diskretno) kakšne ekonomske koristi, kajti kot vsakdo, na nacionalnih in svetovnih trgih, »ve«, da je to ali ono »Podjetje« povsem »korektno« in natančno, tako kot tudi tej ali oni ljudje – Nemci, Japonci, itd. – tako tudi drugi ne znajo (dobro) »voditi poslov«, kar pomeni »spoštovati svoj angažma« (čast!).

No, dobro, treba je vzeti »poštene ljudi« dobesedno, kajti oni imajo še kako prav, celo glede na vse sarkazme latentnega pužadizma¹² [*poujadisme*] ali proti zagrenjenosti male buržoazije, ki si ne predstavlja, da lahko (ona sama) izgine celo »brez goljufije«.

Tako kot smo ravnokar dali ime represivnemu aparatu, ki ga buržujsko Pravo potrebuje (del Državnih aparatov), dajmo zdaj ime temu pravu [»poštenih ljudi«]: gre za *pravno ideologijo*, nato za *moralno ideologijo*, ki je prvi »dopolnilo«.

Če velikanska večina pravnih oseb spoštuje klavzule pogodb, ki so jih podpisali, se to dejansko zgodi brez intervencije in brez preventivne grožnje specializiranega represivnega aparata Države: to pa zato, ker so [pravne osebe] »prežete« s »poštenostjo« *pravne ideologije*, ki se vpisuje v njihovo obnašanje spoštovanja Prava in ki pravzaprav omogoča Pravu, da »deluje«, se pravi, da pravna praksa »teče samodejno«, celo brez pomoči grožnje ali represije.

Toda tukaj ponovno, pozor.

Pravno ideologijo očitno zahteva Pravna praksa, torej Pravo (neprakticirano Pravo sploh ni Pravo), toda tako, da se ne zameša s samim Pravom.

Pravo pravi (piše v njegovih Zakonikih) na primer: vsak posameznik (razen izjeme »izmečkov«, o katerih smo ravnokar govorili) je *pravno* svoboden (da stopa ali ne v pogodbeno razmerja, da uporablja ali zlorablja svoje dobrine itd.). To je *pravna* definicija svobode, kar pomeni svobode, kakor jo definira Pravo in sistem pravil – povsem točna definicija svobode, ki velja samo v mejah Prava in ki nima ničesar opraviti z moralno in filozofsko svobodo, niti ne, kot bomo videli, s svobodo pravne ideologije.

Pravo na primer pravi: vsi posamezniki (razen izjeme »izmečkov« itd.) so pravno enaki pred vsemi pogodbenimi akti in posledicami (še posebno pred kazenskimi posledicami). To je *pravna* definicija enakosti, kar pomeni enakosti, kakor jo definira Pravo in sistem pravil – povsem točna definicija enakosti, ki velja samo v mejah Prava in ki nima ničesar opraviti z moralno, politično in metafizično enakostjo – niti ne, kot bomo videli, z enakostjo pravne ideologije.

Pravo na primer pravi, da je treba spoštovati angažmaje, ki so bili podpisani. To je *pravna* definicija obveznosti [*obligation*], kar pomeni obveznosti, kakor jih definira Pravo in sistem kazenskih pravil – povsem točna definicija obveznosti, ki velja samo v mejah Prava in ki nima ničesar opraviti z moralno in metafizično obveznostjo – niti ne, kot bomo videli, z obveznostjo pravne ideologije.

Pravna ideologija povzema, če hočemo govoriti o njej z vsaj malo spoštovanja do dejstev, in v jeziku, ki ima vsaj malo rigoroznosti, dobro povzema pojme svobode, enakosti in obveznosti, in jih vpisuje *zunaj Prava*, torej zunaj sistema pravil Prava in zunaj njegovih mej, v ideološki *diskurz*, ki ga strukturirajo povsem drugačni pojmi.

Da bi povzeli bistvo teh temeljnih pojmov pravne ideologije, moramo biti pozorni na naslednje »majhne razlike«.

Pravo pravi: posamezniki so pravne osebe, ki so *pravno* svobodne, enake in obvezne, *toliko kolikor so pravne osebe*. Drugače povedano, Pravo ne izstopa iz Prava, vse se »pošteno« reducira na Pravo. Tega mu ne smemo očitati: pošteno opravlja svoj »posel« Prava.

Pravna ideologija govori navidezno podoben jezik, ki pa je dejansko *povsem drugačen*. Pravi: ljudje so svobodni in enaki *po naravi*. Znotraj pravne ideologije, torej po »*naravi*« in ne po Pravu, se utemeljuje svoboda in enakost »ljudi« (in ne pravnih oseb). Niansa ...

Očitno nam preostaja obveznost. Pravna ideologija nikakor ne pravi, da so ljudje obvezni po »*naravi*«: tukaj potrebuje majhno dopolnilo, točneje majhno *moralno* dopolnilo, kar pomeni, da lahko pravna ideologija shaja le na podlagi moralne ideologije »*Vesti*« in »*Dolžnosti*«.

Zdaj se razume, kaj smo s tem hoteli pokazati. Pravo je sistematiziran formalni sistem, (tendenčno) nekontradiktoren in inkluziven, *ki ne zmore obstajati sam po sebi*.

Na eni strani se opira na del represivnih aparatov Države; na drugi strani se opira na pravno ideologijo z majhnim dopolnilom moralne ideologije.

Nedvomno je na obzorju vseh pravnih praks žandar, ki preži in varuje (del aparatov Države) ter intervenira, kadar je to nujno. A večino časa ne intervenira in je povsem odsoten z obzorja pravnih praks.

Kaj je torej prisotno ne na obzorju tega polja, ampak v tem polju sámem? *Pravna ideologija in majhno dopolnilo moralne ideologije*. Vse se dogaja, kot da bi pravna in moralna ide-

ologija igrali vlogo odsotnega žandarja, kot da bi bile »predstavnik« [représentant] odsotnega žandarja, znotraj polja pogodbenih pravnih praks.

Nekaj odsotnega je nekaj odsotnega. Predstavnik nečesa odsotnega ni nekaj odsotnega, ampak njegov predstavnik. (Naši diplomati to dobro vedó, in hvala Bogu za njih!, da bi bili brez tega zdobljeni na tleh Heksagona, kajti oni niso, v nasprotju z de Gaulleom, »Francija!«, temveč samó njeni »predstavniki«, kar jim dovoljuje, da imajo tudi majhno življenje, družino, počitnice in perspektivo, vključno s kariero).

Pravno-moralna ideologija torej zastopa mesto [*tient lieu*] žandarja, toda v tolikšni meri, kolikor zastopa [njegovo] mesto, *ni žandar*.

To nikakor ni subtilnost, niti ne samoumevna distinkcija. Ta distinkcija je vidna v *dejstvih*, natančneje v tem, da je žandar represivna *sila fizične* intervencije. Zaprisežena je k temu, da zmore *aretirati* in privedi (z lisicami na rokah, če je potrebno) prestopnika »pred zakon«, ki bo od njega zahteval poravnavo, odredbo na na kraju samem, ječo, proces in obsodbe. Žandar je *nasilje* Države pod preobleko dobrodušnosti (ali ne) uniforme, s katero se počnó razne *operette* samo zató, da bi se »pozabilo«, da obstaja samó zaradi *nasilja*. Dejali bomo, da pod preobleko žandarja pravna praksa deluje z (reguliranim) »nasiljem« aparata Države.

Toda nasploh velja, da v večini primerov sploh ne potrebuje intervencije nasilja Države. Da bi pravna praksa »delovala«, zadostuje *pravno-moralna ideologija*, s katero zadeve tečejo »samodejno«, kajti pravne osebe so prežete s temi v oči bijočimi »samoumevnostmi«, da so ljudje svobodni in enaki *po naravi* in da je njihova dolžnost spoštovati njihov angažma preprosto zavoljo pravno-moralne »vesti« (profesionalno krstno ime, ki prekriva svoj ideološki temelj). Dejali bomo torej, da Pravna praksa v večini primerov »deluje s pravno-moralno ideologijo«.

Če dobro pomislimo, so posledice plati, po kateri pravo »deluje« na ta način (zdaj »z nasiljem« Države, zdaj z nenasilno »ideologijo«), neizmerljive, tako v tem, kar zadeva produkcijske odnose kot tudi *formo obstoja* produkcijskih odnosov v okviru delitve in organizacije dela. Očitno bomo morali o tem ponovno spregovoriti. Toda pustimo za zdaj to kapitalno vprašanje ob strani, da se lahko posvetimo naslednji pripombi.

Namreč, naša analiza o »delovanju« Prava nas je, ne da bi to posebej iskali, soočila z dvema realnostima, zunaj katerih sta obstoj in delovanje Prava nemisljiva [*inintelligibles*]. Ti dve »realnosti« sta Država na eni strani in Ideologija na drugi.

Prevedel Mirt Komel